

מכשירי אוכל נפש ביום טוב

מקור הדין

1. תלמוד בבלי מסכת ביצה דף כח עמוד א

משנה. אין משחזין את הסכין ביום טוב, אבל משיאה על גבי חברתה למשני כלקד חול.

גמרא. אמר רב הונא^א: לא שנו אלא במשחזת של אבן למתקנת ליה שפיר, למחזי כמתקן כחול, אבל במשחזת של עץ - מותר. אמר רב יהודה אמר שמואל^א: הא דאמרת של אבן אסור - לא אמרן אלא לחדדה, אבל להעביר שמנוניתה - מותר מכלל דבשל עץ - אפילו לחדדה נמי - מותר. איכא דמתני לה אסיפא: בשל עץ מותר. אמר רב יהודה אמר שמואל: הא דאמרת בשל עץ מותר - לא אמרן אלא להעביר שמנוניתה, אבל לחדדה - אסור. מכלל דבשל אבן - אפילו להעביר שמנוניתה אסור...

...מאן תנא דבמשחזת אסור? אמר רב חסדא: דלא כרבי יהודה, דתניא: אין בין יום טוב לשבת אלא אוכל נפש בלבד, רבי יהודה מתיר אף מכשירי אוכל נפש.

אמר ליה רבא לרב חסדא: דרשינן משמך הלכה כרבי יהודה. - אמר ליה: יהא רעוא דכל כי הני מילי מעלייתא תדרשון משמאי.

אמר רב נחמיה בריה דרב יוסף: הוה קאימנא קמיה דרבא^א, והוה קא מעבר לסכינא אפומא דדקולא משפשא סכין על פי הסל, ואמרי ליה: לחדדה קא עביד מר, או להעביר שמנוניתה? ואמר לי: להעביר שמנוניתה. וחזיתי לדעתיה דלחדדה קא עביד. וקסבר: הלכה ואין מורין כן ככזי יאודה, ומתח כל אש לעשות, אין מורין לכידיס כן, שלא יחלו אף כשפאש לעשותו מעטד יוס.

ואמר אביי: הוה קאימנא קמיה דמר^א, והוה קא מעבר סכינא אשפתא דרחיא, ואמרי ליה: לחדדה קא בעי מר או להעביר שמנוניתה? ואמר לי: להעביר שמנוניתה. וחזיתי לדעתיה דלחדדה קא עביד, וקסבר: הלכה ואין מורין כן.

... ואמר רב יוסף: סכין שעמדה מחריפות שלה, שאינה חותכת יפה, אבל לא נפגמה - מותר לחדדה ביום טוב ואף על גב דמאתמול ומשגשום התחילה לקלקל ולילך, דלא הוה ליה לאסוקי אלעמיה מאתמול, דסכר לא כריכנא, אבל נפגמה מאתמול - לא הוה שרי, למתחא קלקול שלה, והוה ליה למעבד מאתמול... והני מילי - הוה דפסקא אגב דוחקא אבל אס אינה חותכת כלל - אסור לחדדה, דלמחזי יתירא הוה.

דרש רב חסדא ואיתמא רב יוסף: אחד סכין שנפגמה ולא ראוייה לשחיה, ואחד שפוד שנרצם שגשגי לאשו, ואחד גריפת תנור וכירים שגפל לחוטו מן הטיח שלו, ולא היה יודע מעטד יוס ביום טוב - באנו למחלוקת רבי יהודה ורבנן.

דתינא: אין בין יום טוב לשבת אלא אוכל נפש בלבד, רבי יהודה מתיר אף מכשירי אוכל נפש. מאי טעמא דתנא קמא? אמר קרא הוא לבדו יעשה לכם, הוא - ולא מכשיריו. ורבי יהודה: אמר קרא לכם - לכם - לכל צרכיכם. ותנא קמא, הא כתיב לכם! - אמר לך: ההוא לכם - ולא לנכרים. - ואידך נמי, הא כתיב הוא! - אמר לך: כתיב הוא, וכתיב לכם. ולא קשיא: כאן - במכשירין שאפשר לעשותן מערב יום טוב, כאן - במכשירין שאי אפשר לעשותן מערב יום טוב.

אמר רב יהודה אמר שמואל: שפוד שנרצם נמטו, שדכו עליו ונעקס אבל לא נשני - אסור לתקנו ביום טוב שהני יכול להשתמש בו כמו שהוא, ומחזי דלא כרבי יהודה... פשיטא - לא צריכא, דאף על גב דמפשיט בדיה ואינו כרין להטות עליו בפשיט.

2. ר"ן (על הרי"ף) מסכת ביצה דף טו עמוד ב

אמר רב יהודה אמר שמואל שפוד שנרצף. כלומר נכפף לגמרי ומשום הכי אסור לתקנו אף על גב דמיפשט בידא משום דשווי מנא הוא ולא דמי לנרצם דלעיל דהתם היינו שנתעקם מעט והוא הפוך מלשון צורם באזנו ומשום הכי שרי דלא שויי מנא הוא כך פירש הרי"ז הלוי ז"ל והוא יותר נכון מפרש"י ז"ל (ולכן אסור בנתעקם הרבה ונראה ק"ו בנשבר)

דעת הריף והרמב"ם

3. רמב"ם הלכות יום טוב פרק ד הלכה ח - ט

אין שוברין את החרש ואין חותכין את הגייר לצלות עליהם, ואין פוצעין את הקנה לעשותו כמו שפוד לצלות בו מליח, שפוד שנרצף אף על פי שהוא יכול לפשטו בידו אין מתקנין אותו (ולכאורה מה שלא חילק משמע שמחמיר גם בנרצם ואין הלכה כר"י ב"י).

אין משחזין את הסכין במשחזת שלה אבל מחדדה על גבי העץ או על גבי חרש או אבן ואין מורים דבר זה לרבים כדי שלא יבאו לחדדה במשחזת, במה דברים אמורים בשיכולה לחתוך בדוחק או שנפגמה, אבל אם אינה יכולה לחתוך כלל אין משחזין אותה אפילו על העץ שמא יבא להשחיה במשחזת.

לרמב"ם הלכה כרבי יהודה כשאין אפשר

4. בית יוסף אורח חיים סימן תקט

ואיכא למידק דמשמע הכא דהרי"ף והרמב"ם הלכה ט סברי דהלכה כרבי יהודה במכשירין ואילו מההיא דשפוד שנרצף הלכה ה משמע דהרמב"ם סבר לית הלכתא כרבי יהודה, וצריך לומר דאף על גב דמדאורייתא שרי כרבי יהודה רבנן אסרוהו (בשיפוד שנרצף) לפי שאין צורך אוכל נפש כל כך שהרי יכול לתחוב בו הבשר אף על פי שהוא עקום אי נמי אפשר לצלותה על גבי הגחלים:

לרמב"ם אין הלכה כרבי יהודה

5. מגיד משנה הלכות יום טוב פרק ד הלכה ד

ואין מכבין את הנר וכו'. שם בעא מיניה אבא בר מרתא מאביי מהו לכבות את הנר מפני דבר אחר ביום טוב אמר לו אפשר בבית אחר אין לו בית אחר מהו ... א"ל אסור. והקשו בגמ' על זה ועל דין כבוי הנזכר בסמוך מדתניא אין מכבין את הבקעת בשביל לחוס עליה ואם בשביל שלא יתעשן הבית בשביל שלא תתעשן הקדרה מותר. ואמר ליה ההיא ר"י היא כי קאמינא אנא לרבנן. ובהלכות ההיא ר"י היא דאמר לכם לכל צרכיכם כי קאמינא אנא לרבנן. וכן רבה וכן אמירר כולוהו דחו להו להא מתנייתא ואוקמוהו כר"י למימרא דלאו הלכתא כותיה ושמעינן מיהא דלית הלכתא כי הא מתניתא אלא אסור לכבות את הבקעת בין לחוס עליה בין שלא יתעשן הבית בין שלא תתעשן הקדרה הכל אסור, ע"כ.

6. רי"ף מסכת ביצה דף טו עמוד א

ואמר רבא רבא סכין שעמדה מותר לחדדה ביום טוב וה"מ דפסקא אגב דוחקא. ודוקא אגב ריחיא או אגב דיקלא אבל במשחזת לא.

לרי"ף הלכה כרבי יהודה ומורין כן

7. רא"ש מסכת ביצה פרק ג סימן י

ומה שהביא ה"ר אלפסי ז"ל מההוא דרבא דקא מעבר סכינא אפומא דדיקולא לא הביאה אלא להשמיענו דהלכה כר' יהודה אבל לא הביאה להשמיענו דאין מורין כן דלא מיסתבר למימר דבמשחזת של עץ אין מורין כן.

לר"ף הלכה כרבי יהודה ואין מורין כן

8. ר"ן (על הרי"ף) מסכת ביצה דף טו עמוד א

וקסבר הלכה ואין מורין כן. דנהי דהלכה דמותר להשחיו את הסכין במשחזות של עץ אפי' לחדדה כרבי יהודה אפי' אין מורין כן לכל כדי שלא יבא להשחיה במשחזות שלה דבכי האי גוונא אפילו רבי יהודה מודה לפי שהוא עושה כלי ... ולפיכך כתב הרב אלפסי ז"ל בסמוך דדוקא אגב ריחויא או אגב דיקולא אבל במשחזות לא.

פסק השו"ע והרמ"א

9. שולחן ערוך הלכות יום טוב סימן תצה סעיף א

כל מלאכה האסורה בשבת אסורה ביום טוב, חוץ ממלאכת אוכל נפש, וחוץ מהוצאה והבערה וכן מכשירי אוכל נפש שלא היה אפשר לעשותה מאתמול.

10. שולחן ערוך הלכות יום טוב סימן תקט סעיף א - ב

סעיף א: שפוד (שנרצף). אף על פי שהוא יכול לפשטו בידו, אין מתקנין אותו.

הגה: ודוקא שיוכל לצלות בו בלא תיקון, אבל אם אינו יכול לצלות בו כך ונשבר ביום טוב, מותר לתקנו (טור); ואין מורים כן לרבים, (רבי ירוחם ה"ג), שלא יבואו לתקן גם כן בנשבר מערב יום טוב. והוא הדין לכל מכשירין שאי אפשר לעשותו מערב יום טוב.

סעיף ב: שפוד שרוצים לצלות בו והיה ארוך יותר מדאי, אסור להתכו ולא לשרפו. אין משחזיין את הסכין במשחזות שלה, אבל מחדדה על גבי העץ או חרס או אבן; ואין מורים דבר זה לרבים כדי שלא יבא לחדדה במשחזות.

במה דברים אמורים, כשיכולה לחתוך בדוחק, או שנפגמה; אבל אם אינה יכולה לחתוך כלל, אין משחזיין אותה אפילו על העץ, שמא יבא להשחיה במשחזות.

שו"ע כהבנתו ברמב"ם כרבי יהודה שמתיר במכשירין

11. מאמר מרכזי סימן תקט ס"ק א

והנה ל' רבינו המחבר כאן הוא ל' הרמב"ם בפ"ד וכתב הרב ע"ש ז"ל שהוא פוסק דלא כר"י במכשירין וכמ"ש הה"מ וכ"כ הרב"י בספר הארוך וע"פ הנחה זו תמה על ר' המחבר דלעיל סי' תצ"ה פ' כר"י במכשירין י"עו"ש. ואני המ"ך איני רואה שום סתירה בדברי המחבר דנהי דהה"מ ז"ל ביאר דברי הרמב"ם ע"פ ת"ק דר"י מ"מ הרי מבואר בב"י שאין כן דעת הר"ן ז"ל אלא ס"ל שדעת הרי"ף והרמב"ם לפסוק כר"י במכשירין וכ"ה דעת הרא"ש ז"ל כסברת הרי"ף ודלא כהה"מ אלא שחלוק הוא במקצת עם הר"ן ז"ל כנז' בב"י ומבואר שם שפ"ה ה"מ הוא דחוק ועוד כתב בהדיא דלענין הלכה נקטינן כדברי הרי"ף והרמב"ם ז"ל כפי מה שפירש הר"ן וכו' י"עו"ש. ועיניך תראנ' מעתה דר' המחבר שהעתיק דברי הרמב"ם כאן שפיר מצי סבר כר"י במכשירין וממילא מ"ש לעיל סי' תצ"ה אתי שפיר ואין כאן מקום לתמיהתו של הרב ע"ש וכפי הנראה הרב ז"ל לא ראה רק תחל' דברי מרן ז"ל שבריש הסי' בדין שפוד שנרצף שכתב סתם שהרמב"ם אוסר לתקן שפוד שנרצף משום דפוסק דלא כר"י י"עו"ש וע"כ היינו לשיטת הה"מ דאלו לשיטת הר"ן שהזכיר אח"כ הרי הרמב"ם פוסק כר"י ולזה הוצרך לתת טעם למה שאסר לתקן השפוד ועיין מה שכתבנו לפנינו: וכן פסק בכה"ח ג.

הרמב"ם והשו"ע התיירו רק מכשירים שהם כעין אוכל נפש כתבלין

12. שו"ת אור לציון חלק ג - הערות פרק יט - הערה א

ולא התייר הרמב"ם אלא כגון תבלין, שכיון שמפיג טעם הותר לדוכו ביום טוב כדרכו, ולא דמי למלאכה שהחמירו בו כיון שאינו מפיג טעם וכמבואר בגמ' שם. וקרא הרמב"ם לתבלין מכשירי אוכל נפש, אף שלכאורה הוא בכלל אוכל נפש, משום שאינו עשוי לאכילה, אלא לתבל בעלמא להכשיר את האוכל לאכילה. אבל מכשירים ממש אסורים. ולכן לא כתב הרמב"ם אלא תבלין.

ובזה ניהא גם דברי מרן, ששיטת מרן כדעת הרמב"ם שהלכה כרבנן שמכשירים אסורים לגמרי. ולכן בסימן תק"ט העתיק את דברי הרמב"ם לענין שיפוד כלשונם. (וראה גם בבאה"ל שם ד"ה אותו). ולכן בב"י בסימן תצ"ה כתב שענין מכשירין יתבאר בסימן תק"ד, וכשיטת הרמב"ם שמכשירין שהותרו היינו רק כדוגמת תבלין.

ולפ"ז, מה שכתב מרן בשו"ע שם שמכשירי אוכל נפש מותרים, הוא כמבואר בב"י, דהיינו דוקא תבלין וכיוצא בו, אבל שיפוד שנרצם אסור בכל אופן לתקנו ביום טוב. ודלא כהרמ"א שהתיר בסימן תק"ט סעיף א' לתקן את השיפוד אם נשבר ביום טוב ואינו יכול לצלות בו כך.

...ובזה יש לפרש גם את מחלוקת מרן והרמ"א בסימן תקי"ד סעיף א' לענין כיבוי כדי שלא תתעשן הקדירה, שלמרן אסור לגמרי, ולרמ"א מותר כשאי אפשר בענין אחר.

...ומשום כך גם אין לבני ספרד לחמם מים לרחוץ כלים, אף שמבואר בדברי הרמ"א בסימן תקי"א סעיף ב' להתייר,

סיכום ההלכות למעשה

- מכשירי אוכל נפש, מותרים ביום טוב (מאמר א, כה"ח ג) ויש אוסרים בדעת השו"ע אלא בתבלין (ביה"ל 'אותו'. אול"צ ג יט א).
- שיפוד שנתעקם מעט אין ליישרו כיון שיכול להשתמש בו כך וזו טרחה שלא לצורך. (ולא מצד מכשירין כיון שעושה בשינוי ביד)
- שיפוד שנתעקם מאד, או נקטם, או שהוא ארוך מדי ויש להותכו ובכל אלה צריך לכלי עבודה.

- לשו"ע בכל אופן אסור ליישרו ביום טוב. כיון שיכול להשתמש בו גם כך או כיון שיכול לצלות ללא שיפוד על גחלים. או כיון שלא התייר מכשירים כלל כרבנן.
- למשנ"ב אסור כיון שעושה תיקון כלי גמור.
- לרמ"א אם לא היה ניתן לתקנו מאתמול מותר לתקנו ביו"ט עד למצב שיהיה בר שימוש. כיון שהיה כבר שם כלי על השיפוד והסכין ואינו דומה לעשיית נר (בדף לב).
- ד. אין להשחיו סכין במשחזות של אבן ואפילו נתקלקלה ביום טוב כיון שזהו תיקון כלי גמור.
- ה. מותר לתלמיד חכם להשחיו סכין בשינוי על גבי חברתה או במשחזות עץ או חרס. ואסור להורות כן לאחרים שמא ישחיו באבן. היתר זה לשו"ע הוא דווקא כשעדיין יכול להשתמש בה מדוחק שאז לא נקרא שמתקן כלי, ולרמ"א בכל אופן.
- ו. ריבוי מים בבישול לצורך רחיצת כלים לאכול בהם - לרמ"א מותר (תקי"א, ב) ולשו"ע יש אוסרים (אול"צ לעיל) ויש מתירים (מאמר, כה"ח לעיל).